

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

ДИДАКТИК ЛОЙИҲАЛАШ – ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА САМАРАДОРЛИК КАФОЛАТИ

Маҳмудов Мэлс Ҳасанович
педагогика фанлари доктори, профессор, Бухоро давлат университети

Аннотация. Мақолада таълим самарадорлигини оширишда дидактик лойиҳалашнинг ўрни ва аҳамияти уни амалга ошириш босқичлари ҳамда режалаштиришга технологик ёндашув тўғрисида фикр юритилган.

Калим сўзлар: инновацион таълим, дидактик лойиҳалаш, мақсад, фаолият, технологик ёндашув.

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПРОЕКТИРОВАНИИ - ГАРАНТИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Маҳмудов Мэлс Ҳасанович
доктор педагогических наук, профессор кафедры теории начального образования,
Бухарский государственный университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль и значение дидактического дизайна в повышении эффективности обучения, а также этапы его реализации и технологический подход к планированию.

Ключевые слова: инновационное образование, дидактический дизайн, цель, деятельность, технологический подход.

DIDACTIC DESIGN IS A GUARANTEE OF EFFICIENCY IN MODERN EDUCATION

Mahmudov Mels Khasanovich
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Theory of Primary Education, Bukhara State University

Annotation. The following article deals with the role and importance of didactic design in improving the effectiveness of education, as well as the stages of its implementation and the technological approach to planning.

Keywords: innovative education, didactic design, purpose, activity, technological approach.

Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги гояга, инновацияга таянган давлат ютади.

Инновация – бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион гоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак

Мирзиёев Ш.М.

XXI аср интеллектуал салоҳият, тафаккур ва маънавият асри сифатида инсоният олдида янги-янги уфқлар очилди билан, биз илгари кўрмаган, дуч келмаган кескин муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Педагоглардан, бугунги мураккаб замонда ёшларга замон руҳида таълим бериш билан бир қаторда, башариятнинг, Ватанимиз ва халқимизнинг эртанги кунини ўйлаб, ёшларни эзгуликка, инсоф-диёнат, меҳр-оқибат ва бағрикенгликка даъват этишга қаратилган тарбиявий ишларни ҳам амалга ошириши талаб этилади. Инсон ақли борасида Шарқда қарор топган қарашларга кўра, ақл икки хил, яъни табиий ва касбий бўлади. Табиий ақл инсонга туғма инъом этилади. Касбий ақл эса ўқиш, илм олиш ва тажриба туфайли орттирилади. Касбий ақлни шакллантиришдек шарафли ва машаққатли вазифа айнан педагоглар зиммасига юклатилгандир. Абдулла Авлонийнинг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” китобидаги “Тарбиянинг замони” бобида шундай жумлалар бор. “Эмди очик маълум бўлдики, тарбияни туғилган кундан бошламак, вужудимизни қувватландурмак, фикримизни нурландурмак, ахлоқимизни гўзалландурмак, зехнимизни равшанландурмак лозим экан. Тарбияни кимлар қилур, қайда қилинур?–деган савол келадур. Бу саволга “биринчи–уй тарбияси. Бу она вазифасидур. Иккинчи - мактаб ва мадраса тарбияси, бу ота, муаллим, мударрис ва ҳукумат вазифасидур”, деб жавоб берсак”. Айнан ана шу мактаб ва мадраса тарбиясини аввал ҳам, ҳозир ҳам муаллим-педагоглар амалга ошириб келишган. Шуни қониқиш билан айтиш мумкинки, замонавий таълим тизимининг жорий этилиши бугунги кунда ижобий натижалар бермоқда. Эндиги, биз педагогларнинг вазифаси замонавий техник таъминотга эга таълим муассасаларида талаблар даражасида инновацион таълим технологиялари асосида ёшларимизга таълим-тарбия беришдан иборат бўлмоғи лозим. Бунинг учун ҳар бир педагог ўз устида мукамал ишлаши, замондан орқада қолмаслиги, ўқитишнинг инновацион технологияларини пухта билиши ва ўз фаолиятида жорий этиши зарур. Ҳозирги кунда эски анъанавий услубдаги дарслар ёшларимиз эҳтиёжини қондирмайди, улар бундай дарсларни тинглагиси келмайди. Чунки, фикрлаш ва тафаккур бошқа, айнан бирор фан бўйича билимга эга бўлиш бошқа. Фикрлаш ва тафаккур табиий ақл маҳсули, билим олиш эса – бу таълим муассаси, педагог фаолияти маҳсули. Ёшларимизни фикрлаши ва тафаккури бундан 15-20 йил аввалги ёшларга нисбатан анча баланд ва тездир. Агар педагог ёшлар билан ҳамнафас фикрламаса, замон янгиликларига ва талабларига ёшлардан тез бўлмаса, унинг таълим – тарбия соҳасидаги фаолияти самарасиз бўлиб қолади. Шу сабабли, ушбу мақолада замонавий таълим технологияларининг айрим бошланғич жиҳатлари, интерактив ўқитиш усуллари, уларни машғулот давомида қўллаш йўллари, замонавий маърузалар, ривожлантирувчи таълим технологиялари, масофавий ва корпоратив таълим технологиялари, масофавий таълимнинг дидактик асослари тўғрисида маълумотлар қисқа баён этилган.

Юқоридаги фикрлар асосида лойиҳа тушунчаси, лойиҳалашнинг моҳияти, вазифалари, турлари ва воситалари ҳамда лойиҳалаш фаолияти мазмуни ҳамда тузилишига аниқлик киритилди.

“Лойиҳа” тушунчаси бирор ғоя, ўйланган режаларни амалда ишлаб чиқиш демакдир. Унинг асосий маъноси сифатида истиқболдаги педагогик жараённинг яхлит образи ёки бирор маҳсулотни тайёрлашдаги ташкилий ва амалийи шлар ҳам тушунилади. Ўқув-тарбиявий ишлар, масалан, математика фани ҳафталиги, спорт байрамлари, “Кичик мактаблар” фаолияти кабиларни маълум йўналишда вамавзуда ташкил этишга ҳам лойиҳалаш деб қараш мумкин. Бироқ бунда лойиҳалаш усулига риоя қилиш зарур бўлади.

Лойиҳалаш усули – дидактик мақсадга эришишда муаммоларни топиш, аниқлаш ва уларни ишлаб чиқиш технологиясидир. Лойиҳалаш фаолияти – талабалар билан ишлашни

ташқиллаштиришнинг энг оммабоп шакли. Ўқув машғулотлари лойиҳаларини эса кенгайтирилган технологик харита кўринишида изоҳлаш мумкин.

Педагогик лойиҳалашни 6 босқичга кўра гуруҳлаштириш мумкин. Бугунги кунда лойиҳалаш жамиятнинг барча соҳаларига кириб бормоқда: атрофни ўраб турган барча нарсалар онгли лойиҳалаш фаолияти маҳсули ҳисобланади. Лойиҳалашнинг тез ривожланиши, касбий фаолиятнинг асосий тури деб ҳисобланиши унинг терминологияси ривожланишига олиб келди.

Дастлаб лойиҳалашни кўллаш, асосан, моддий ишлаб чиқариш, қурилиш, архитектура соҳаси ҳисобланган. Кейинчалик, XX аср ўрталарида, техник лойиҳалашдан социотехник лойиҳалашга, техник-технологик ваиктисодий омиллар қаторида турувчи, яъни ижтимоий, психологик ва инсоний омилларга ўтиш амалга оширила бошлаган. Бугунги кунда лойиҳалаш таълим соҳасида ҳам жадал ривожланмоқда. Замонавий таълимда ҳар бир машғулот, хусусан, математика фанларини ўқитиш жараёнини олдиндан режалаштириш ва лойиҳалаштириш муҳим ҳисобланиб, лойиҳалар тузиш технологик ёндашувни тақозо этади.

Ўқув жараёнини лойиҳалашга бўлажак ижтимоий-гуманитар лойиҳалашнинг тури сифатида қаралади. Унда куйидагилар назарда тутилади:

1. Ижтимоий лойиҳалашда техник объектларни лойиҳалашдагидек аниқлик бўлмаслиги мумкин.

2. Ижтимоий лойиҳалар ижтимоий ташқиллантириш ўзгарувчанлигини акс эттиради, чунки улар амалиётга киришидан олдин эскириб қолиши инобатга олинishi керак.

3. Ижтимоий лойиҳаларнинг сифати ким томонидан ва қандай амалга оширилишига боғлиқ.

Шунингдек, техник ва ижтимоий техник лойиҳалашда туғилган ғоя ва ёндашувлардан педагогик лойиҳалашда ҳам муваффақиятли фойдаланиш мумкин.

Лойиҳалашнинг мазмуни нимадан иборат, деган савол туғилиши табиий. Рус тили луғатларида лойиҳалаш (проектирование)га “проект” сўзининг маъноларидан бири бўйича “ҳаракат маъноси” деб изоҳ берилади. “Проект” – бирор нарсанинг иншооти, қурилиши тайёрланиши ёки реконструкция қилиниши бўйича ишлаб чиқилган режа.

“Лойиҳа” (проект) сўзининг асосий маъноси сифатида лойиҳалаш фаолияти, келажакдаги педагогик жараён ёки объектнинг яхлит образи тушунилади. Бироқ бу сўзнинг яна бир нечта маъноси мавжуд бўлиб, улардан қайси бирининг ўқув жараёнини лойиҳалаштиришга дахлдорлигини аниқлаш мақсадга мувофиқ. Шу боис, қуйида бу сўз маънолари таҳлилга тортилди:

1. Лойиҳа – лойиҳалаштирилган фаолият натижаси. 2. Лойиҳа – одамларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташқил қилиш шакли. Ишда ҳар икки маънога таянилди. Лойиҳалаштиришнинг муҳим аҳамиятга эга бўлган белгиси келажак билан ишлаш маъносини ўзида акс эттиришдир. Бир томондан шу нарса англашиладики, лойиҳалашга келажакдаги ишга алоқаси бўлган ҳамма нарса хос ва, аввало, бу ноаниқлик ва башоратнинг юқори даражасидир. Иккинчи томондан, лойиҳалаш – келажак билан ишлашнинг ягона варианты эмас, бу ерда яна режалаштириш, моделлаштириш, программалаштириш ва башорат қилиш ҳам бор.

Педагогик жараён ва объектларни лойиҳалаштириш барча тушунчалар ва фаолият кўринишлари билан қандай муносабатда бўлади?

XXI асрга келиб фан-технология ривожланиши натижасида ахборотлар оқими ортиб бормоқда. Бу эса меҳнат ва хизматлар бозорида фаолият юритаётган ҳар бир ходимдан билимларини қисқа вақт ичида янгилаш, кундалик янгиликлардан хабардор бўлиш, ўз вақтида шахсий камолот ва касбий фаолияти учун зарур бўлган жиҳатларни ўзлаштириб боришни

тақозо этади. Акс ҳолда қайси касб эгаси бўлишидан қатъий назар, у ўзининг меҳнат ва хизматлар бозоридаги ўрнини йўқотиб қўйиши мумкин.

Олий таълим тизимида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилардан замонавий педагогик технология тамойиллари асосида ўқув жараёнини режалаштириш ва лойиҳаларини босқичма-босқич равишда тузиб чиқиш талаб этилади.

Педагогик технологияни таълим жараёнига татбиқ этиш талаби ҳамюқоридаги ислохотлар давоми ҳисобланади. Бунга эришмасдан туриб, биринчидан, таълимни самарали амалга оширишнинг имконияти йўқ, иккинчидан, меҳнат ва хизматлар бозоридаги рақобатга бардош бера оладиган кадрларни тайёрлаш мақсадига эришиб бўлмайди. Лекин шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, педагогик технология кеча ёки бугун пайдо бўлган воқелик эмас. Бинобарин, ҳар бир тарихий даврнинг ўз педагогик технологияси бўлган, улар инсоннинг маънавий ва моддий эҳтиёжлари ошиб боргани сари ривожланиб борган.

Ҳақиқатан ҳам, инсониятда маданият пайдо бўлган даврдан бошлаб технологиялар яратилган бўлиб, маънавий ва иқтисодий эҳтиёжлар сабабли мукаммаллашиб борди. Умуман, технологияларни икки турга ажратиш мумкин:

1. Саноат технологиялари.
2. Ижтимоий технологиялар.

Таълим самарадорлигини юқори даражага кўтариш муаммосига бевосита янгича технологик нуқтаи назардан ёндашув XX асрнинг 30-йилларида пайдо бўлди ва 50-йилларга келиб таълим жараёнини ўзига хос “технологик” усулда ташкил этиш ҳаракати вужудга келди. Натижада педагогик технологиянинг назарий ва амалий асослари яратилди.

Юқоридаги фикрлар асосида таълим-тарбия жараёнига технологик ёндашувнинг вужудга келиши ва ривожланиш даврини шартли равишда қуйидаги 3та босқичга ажратиш қараш мумкин:

1. Ўқитувчи. Бу даврда талаба таълим жараёни объекти бўлиб, у учун билимлар манбаи фақатгина ўқитувчининг ўзи бўлган.

2. Ўқитувчи, дарслик ва ўқув қўлланмалар. Бу даврда ҳам талаба таълим жараёнининг объекти ҳисобланиб, унинг учун ўқитувчидан ташқари дарслик ва ўқув қўлланмалар билим манбаи бўлиб хизматқилган.

3. Ўқитувчи ва талаба, улар учун турли таълим воситалари, ўргатувчи машиналар, дастурланган таълим (таълим самарадорлигини оширишга доир: муаммоли таълим технологияси, модулли таълим технологияси, ҳамкорликда ўқитиш технологияси каби ёндашувлар) ўқув жараёнини амалга оширишга хизмат қилиб, бунда ўқитувчи ва талаба субъект ҳисобланади.

Ҳозирги кунда ҳар бир ўқув фани бўйича технологиялар ишлаб чиқиш таълим жараёнини ташкил қилиш мақсадига эришишда алоҳида ўрин тутаяди. Барча ўқув фанлари қатори математика фанлари бўйича таълим технологияларини қуйидагиларга асосланган ҳолда ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ:

1. Таълим технологиясини ишлаб чиқиш қоидаларини аниқлаш.
2. Таълим мақсадини белгилаш, яъни ўқув фанининг тузилиши ва мазмунини аниқлаш.
3. Ўқув ахборотининг ҳажми ва мураккаблигини аниқлаш.

Замонавий таълимда ҳар бир ўқув машғулотини олдиндан режалаштириш ва лойиҳалаштириш муҳим ҳисобланиб, уни амалга оширишда қуйидаги қоидаларга (замонавий таълим технологиясини ишлаб чиқишда ўқитувчи фаолиятининг кетма-кетлиги) амал қилиш талаб этилади:

- таълим жараёнини режалаштириш; таълим жараёнини лойиҳалаштириш;
- талабалар билан ҳамкорликдаги фаолиятни амалга ошириш босқичларини аниқлаш;
- таълим жараёнининг ташкилий-дидактик таъминотини ишлаб чиқиш.

Замонавий таълимда ҳар бир ўқув машғулотини режалаштириш ва лойиҳалаштиришда таълим технологияси модели муҳим ўрин тутди. Режалаштириш, яъни истиқболдаги исталаётган моделни яратиш – лойиҳалаштириш билан қиёсланганда бу жузъийроқ тушунча ҳисобланади.

Кутилаётган натижаларга эришиш мақсадида ўқитувчи томонидан жараёнга тайёргарлик кўриш, яъни таълим шакллари, воситалари, методлари, технологияларини олдиндан тўғри танлаш юзасидан тўла тасаввурга эга бўлиш жараёни – ўқув машғулотини режалаштириш деб юритилиб, у қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

бутун таълим даври; ўқув йили; семестрлар (чорақлар бўйича); ойлик; ҳафталик; кунлик ва бир соатлик назарий ёки амалий ўқув машғулоти бўйича.

Таълим жараёнини олдиндан режалаштириш эса қуйидагиларни ўз ичига олади:

- таълим мақсадларини аниқлаш, яъни “Нима учун ўқитилади?” деган савол ҳақида олдиндан тўлиқ тасаввурга эга бўлиши;
- ўрганиладиган назарий ёки амалий материал мазмуни, яъни “Нима ўрганилади?” деган саволга олдиндан жавоб бера олиши;
- режалаштирилган таълим мазмунини етарли даражада эгаллаш орқали таълим мақсадларига эришиш учун таълим методларини танлаш, яъни “Қандай ўқитиш керак?” лиги ҳақида тасаввурларга эга бўлиши;
- таълим мақсадларига эришишда керак бўладиган таълим воситалари, яъни “Нима ёр-дамида ўқитиш зарур” эканлиги ҳақида тасаввурларга эга бўлиши;
- таълим мақсадларига эришишни таъминлашни ташкил этиш, яъни “Қандай амалга ошириш мақсадга мувофиқ?” лиги ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиши;
- таълим жараёнида эришилган натижалар, яъни олдиндан белгиланган мақсадларга эришилдими ёки йўқми – уни аниқлаш бўйича тўла тасаввурларга эга бўлишлари талаб этилади.

“Лойиҳа” сўзининг асосий маъноси – истиқболдаги педагогик жараённинг яхлит образи. Лойиҳалаштириш, яъни истиқболдаги исталаётган моделни яратиш шундай тушунчаки, бу режалаштириш билан қиёсланганда жузъийроқ ҳисобланади. Лекин бу сўзларни қўллашда маълум фарқ мавжуд. Режалаштиришда гап қиёсланаётган нарса ҳақида бораётган бўлса, унинг муҳим томонлари ва ўзгаришлари назарда тутилмаса, у ҳолда жорий фаолиятни режалаштиришда катта ҳажмдаги бунёдкор, ижодий иш ҳақида борганда, кўпинча “лойиҳалаштириш” термини ишлатилади. Шунинг учун ҳам режалаштиришга лойиҳалаштириш босқичи деб қараш мумкин. Лекин бу ҳолда бу тушунчалар ўртасидаги муносабатни аниқлаб бўлмай қолади. Лойиҳалаштириш ва башорат қилиш бу бир хил тушунча эмас. Агар башорат келажакда нима содир бўлиши мумкинлигини билдирса, лойиҳалаш эса “Нима қандай бўлиши керак?” деган саволга жавоб бўлади.

Лойиҳалаш тушунчасига моделлаштиришнинг синоними деб қараш мумкин, лекин лойиҳалашга махсус ташкил этилган инсон фаолиятисифатида қаралганда, моделлаштириш, ўта муҳим бўлса-да, лойиҳалашнинг бир қисми деб ҳисобланади.

Ўқув машғулотлари лойиҳаларини тузишда, унинг мақсадини олдиндан тўғри белгилаш муҳим ўрин тутди.

Мақсад – олдиндан белгиланган натижага эришиш маҳсули бўлиб, у таълим жараёнида

унинг субъектлари (ўқитувчи ва талаба)нинг биргаликдаги фаолияти якунида режалаштирилган билим, кўникма ва малакаларни эгаллашнинг олдиндан кафолатланишидир.

Таълим мақсадини белгилаш – бу таълим жараёнини технологиялаштиришнинг асосий омилларидан бири бўлиб, у таълим жараёнини лойиҳалаштириш ва таълим жараёнини самарали ташкил этишда асосий ўрин тутди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, таълим жараёнини режалаштириш ва лойиҳалаштириш асосида ўқув машғулотларини лойиҳалаштириш ҳамда ўқув жараёнини ташкил этиш сифат-самарадорликни кафолатлайди.

АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ЛОЙИҲАЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Маъмуров Баҳодир Бахшуллоевич
педагогика фанлари доктори, профессор,
Бухоро давлат университети

Аннотация. Мақолада акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалашнинг педагогик шарт-шароитлари, йўналишлари ҳамда амалга ошириш босқичлари хусусида фикр юритилган. Акмеологик ёндашув асосида таълим-тарбия жараёнини лойиҳалашга қаратилган педагогик фаолият ўзининг дидактик ҳамда психологик хусусиятларига эга бўлиб, мазкур хусусиятларни аниқлаш орқали ўқитувчи касбий фаолиятини сифат жиҳатдан такомиллаштириш имконияти вужудга келади. Таълим-тарбия жараёнини лойиҳалаш ўқитувчининг касбий вазибаларига кириб, бўлажак педагогларни бундай жараёнга тайёрлаш учун уларни назарий жиҳатдан қуроллантириш муҳимлиги таҳлилларимиз натижасида исботланган.

Калим сўзлар: лойиҳалаш, акмеологик ёндашув, ривожлантириш, баҳолаш, назорат қилиш, шароит, йўналиш.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Мамуров Баҳодир Бахшуллоевич
доктор педагогических наук, профессор,
Бухарский Государственный университет

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия, направления и этапы реализации проектирования образовательного процесса на основе акмеологического подхода. Педагогическая деятельность, направленная на построение образовательного процесса на основе акмеологического подхода, имеет свои дидактические и психологические особенности, выявление которых дает возможность качественно повысить профессиональную деятельность учителей. Наш анализ показал, что планирование образовательного процесса является частью профессиональных обязанностей учителя, и важность теоретической подготовки будущих учителей к такому процессу.

Ключевые слова: проектирование, акмеологический подход, разработка, оценка, контроль, условия, направление.